

MOSTY Z CHUDOBY A SOCIÁLNA EKONOMIKA

BRIDGES OUT OF POVERTY AND SOCIAL ECONOMY

POLLÁK Miroslav

Abstrakt

Mosty z chudoby predstavujú úspešný koncept porozumenia chudoby. Prostredníctvom praktických modulov nachádzajú Mosty z chudoby úspešné uplatnenie v rôznych sociálnych oblastiach.

Sociálna ekonomika ponúka nové možnosti riešenia sociálnych a ekonomických ťažkostí na komunitnej a lokálnej úrovni. Predpokladom úspechu sociálnej ekonomiky je záujem, odvaha a základná pripravenosť členov dotknutej komunity.

Mosty z chudoby a sociálna ekonomika sa vhodne vzájomne dopĺňajú. Mosty z chudoby môžu byť vhodným nástrojom na prípravu členov komunity pre odvahu realizovať aktivity sociálnej ekonomiky. Sociálna ekonomika môže byť vhodnou užitočnou aplikáciou Mostov z chudoby.

Abstract

Bridges out of poverty present a successful concept of understanding poverty. Through practical modules they find prosperous implementation in different social areas.

Social economics offers new possibilities of solving social and economic distress on a local and community level. Precondition of success of social economics is interest, courage and basic preparedness of community members.

Bridges out of poverty and social economics complement each other properly. Bridges out of poverty can be used as a tool for community members to find courage for realizing activities of social economics. Social economics might be a useful application of Bridges out of poverty.

ÚVOD

Kolaps hypotekárneho trhu v USA a pád finančných búrz v rokoch 2008 a 2009 naštartoval finančnú krízu, ktorá sa veľmi rýchle stala celosvetovou krízou. Prirodzeným dôsledkom finančnej krízy bola ekonomická kríza a prirodzeným dôsledkom ekonomickej krízy bola sociálna kríza. Ekonomická a sociálna kríza sa nevyhla ani Slovensku. Slovensko sa na jednej strane snaží plniť ekonomické a rozpočtové kritéria Európskej únie, určené pre všetky členské štáty únie, na druhej strane sa snaží vysporiadať so svojimi vlastnými špecifickými ťažkosťami nie len makroekonomickými. Na celoštátnej úrovni patrí k týmto vážnym problémom najmä nezamestnanosť a s tým súvisiaci nedostatok pracovných príležitostí. Štát si dlhodobo nevie poradiť s nepriaznivými štatistickými údajmi nezamestnanosti, ktorá niekoľko rokov kolíše v rozpätí 10 až 15%. Vysoké čísla sú priradované aj celkovému počtu dlhodobo nezamestnaným občanom a oprávnené obavy vzbudzujú odhady počtu nezamestnatelných ľudí bez kvalifikácie a bez pracovných skúseností. Veľké množstvo ľudí je mimo pracovný trh, ale tiež mimo život spoločnosti, bez aktívnych väzieb na občianske

aktivity, bez širších sociálnych kontaktov, v dlhodobej pasivite a často v osobnej letargii a pasivite. Problém ostáva a stále pretrváva: čo s týmito ľuďmi? Ako im pomôcť, aby pomoc bola zmysluplná? Ako s týmito ľuďmi pracovať, aby sa niekam dostali? Čo pripraviť, vymyslieť a ponúknuť týmto ľuďom tak, aby si v konečnom dôsledku pomohli sami sebe a aby pomohli aj svojim blízkym a svojej komunite? To už nie je iba o zamestnanosti. Riešime sociálne problémy jednotlivcov a problémy komunit často tých najznevýhodnenejších sociálnych skupín. Nachádzame sa vo sférach komunitnej práce. Pre účely tohto článku považujeme metódy „Mostov z chudoby“ za metódy komunitnej práce a možnosti sociálnej ekonomiky za vhodné nápady a príležitosti pre praktické aplikácie komunitnej práce. Cez komunitnú prácu a cez konkrétnych ľudí, ktorí sú členmi konkrétnych komunit, vieme prepojiť výhody a samotný zmysel „Mostov z chudoby“ so sociálnou ekonomikou. Z jednej strany sa ku členom sociálne znevýhodnených komunit môžeme približovať z pozície „Mostov z chudoby“. Nástroje „Mostov z chudoby“ môžu pomôcť ľuďom posunúť sa preč zo svojho chudobného, niekedy bezútešného postavenia. Pomôžu im prijať principiálne osobné rozhodnutia, ktorých výsledkom je osobná zmena – osobná zmena k lepšiemu. Z druhej strany práve sociálna ekonomika môže vytvoriť príležitosti pre sociálne a ekonomické uplatnenie sa členov spomínaných sociálne znevýhodnených komunit. Špecifické varianty inštitúcií a organizácií sociálnej ekonomiky si vyžadujú ľudí so špecifickým nasadením, ochotou a odvahou naštartovať a udržať činnosť týchto inštitúcií a organizácií pri živote v prospech samotných ich členov a v prospech ich komunit. Základ pre prípravu členov komunit v prospech aktivít sociálnej ekonomiky môže ponúknuť práve koncept „Mostov z chudoby“.

1 MOSTY Z CHUDOBY A NAPREDOVANIE

„Mosty z chudoby“ predstavujú úspešný koncept porozumenia chudoby a prístupu k riešeniu problémov chudoby. Hlavným reprezentantom, propagátorom a realizátorom „Mostov z chudoby“ je americká organizácia aha!Process, Inc. z USA, ktorej hlavnými predstaviteľmi sú Ruby Payne, Philip De Vol a Terie Smith. Organizácia Aha!Process vyše 30 rokov teoreticky rozvíja filozofiu „Mostov z chudoby“ a tiež prakticky sama uskutočňuje a pomáha realizovať množstvo projektov práce s chudobnými ľuďmi. Mnohé ich aktivity sú inšpiratívne pre inštitúcie a organizácie vo viacerých krajinách sveta, pričom jednou z takých krajín je aj Slovensko.

Cieľom „Mostov z chudoby“ je lepšie pochopenie problematiky chudoby všetkými jednotlivcami, inštitúciami a organizáciami ktoré prichádzajú do styku s chudobnými ľuďmi a chudobou, nezávisle od toho, odkiaľ a ako k tejto téme prichádzajú a aká je ich osobná alebo profesionálna pozícia. Znalosť princípov „Mostov z chudoby“ umožňuje efektívnejšie a citlivejšie riešenie problémov ľudí v chudobe, chudobných komunit a problémov spolužitia ľudí rôznych komunit a spoločenských tried.

Koncept „Mostov z chudoby“ je zameraný na ekonomické a sociálne charakteristiky chudoby a nie na rasové alebo kultúrne odlišnosti. Medzi jeho základné princípy patria nasledujúce „dôležité body“:

1. chudoba je relatívna,
2. chudoba sa vyskytuje vo všetkých krajinách u všetkých národov,
3. rozdiely medzi spoločenskými triedami nie sú presne vymedzené,
4. generačná a situačná chudoba sú dve rôzne veci,
5. človek si nesie so sebou skryté pravidlá spoločenskej triedy, v ktorej bol vychovaný,
6. školy a podniky fungujú podľa noriem a skrytých pravidiel strednej triedy,

7. ak chceme našim klientom pomôcť k úspechu, musíme najskôr pochopiť ich vlastné skryté pravidlá a následne ich naučiť tie pravidlá, ktoré im pomôžu dosiahnuť úspech v škole, v práci a v spoločnosti,
8. človek, ktorý sa chce vymaniť z chudoby do strednej triedy, alebo zo strednej triedy do bohatej, musí sa (aspoň na istý čas) vzdať svojich osobných väzieb,
9. ľudí z chudoby nemôžeme ani ospravedlňovať ani haniť za ich nevedomosť, úlohou odborného personálu je poskytovať podporu, byť dôrazní a jasne zadefinovať očakávania,
10. nemôžeme vinit obete chudoby za to, že sú chudobní,
11. nemôžeme naďalej podporovať stereotypy a predsudky voči chudobným“ (Payne - De Vol – Smith 2010: 13-14).

Je pochopiteľné, že najväčší úžitok z „Mostov z chudoby“ majú samotní chudobní ľudia, ktorí sú klientami nejakého programu „Mostov z chudoby“ a profesionáli, pracujúci s chudobnými ľuďmi – od sociálnych pracovníkov až po politikov. Zvlášť rozpracovanými nosnými témami „Mostov z chudoby“ sú skryté pravidlá a osobné zdroje. Chudoba je chápaná ako rozsah do akého jednotlivec dokáže fungovať bez prítomnosti zdrojov. Skryté pravidlá spoločenských tried sú nepísané zvyky a dohody, ktoré reálne fungujú a ich nerešpektovanie alebo neznalosť vylučuje osobu zo spoločenskej triedy, ktorá tieto pravidlá rešpektuje. Osobné zdroje jednotlivca sú vnímané širšie a zahŕňujú „zdroje:

- finančné,
- emocionálne / citové,
- mentálne / rozumové,
- formálny jazykový štýl,
- duchovné,
- bezúhonnosť a dôvera,
- fyzické,
- podporné systémy,
- vzťahy a osobné príklady, vzory správania,
- motivácia a vytrvalosť,
- znalosť skrytých pravidiel“ (DeVol 2010/1: 64).

Príkladom konkrétnej aplikácie „Mostov z chudoby“ je modul „Napredovanie“, ktorý je zameraný na individuálnu prácu s tými chudobnými klientmi (v „Napredovaní“ sú označovaní ako výskumníci, pretože skúmajú vlastnú chudobu, hľadajú riešenia pre seba a pre svoju komunitu), ktorí sa chcú vymaniť z chudoby a dostať sa do strednej spoločenskej triedy. Autori „Mostov z chudoby“ si uvedomujú postupný prepád strednej triedy a neudržateľnosť komunit, ktoré neustále chudobnejú. „Ekonomická neistota nízkopríjmových rodín a strednej triedy ohrozuje životaschopnosť samotných komunit. ... Je preto našim cieľom zlepšovať životy chudobných ľudí a postupne tak budovať dlhodobu udržateľné komunity, v ktorých sa bude všetkým žiť dobre“ (Payne - DeVol – Smith 2010: 11-12). P. DeVol píše: „Keď počet chudobných v komunite dosiahne určitý kritický bod, a snahy zvrátiť tento trend zlyhávajú, ľudia s najväčšími zdrojmi majú tendenciu komunitu opustiť a zanechajú za sebou spoločenstvo chudobných. V takom okamihu už komunita nie je udržateľná“ (DeVol 2010/2: 113-114).

Modul „Napredovanie“ sa snaží podporiť človeka v chudobe tak, aby si vedel sám pripraviť svoj vlastný plán osobnej zmeny a vymanil sa postupne zo svojej chudoby. Zároveň tento človek aktívne rieši problémy komunity podľa vlastných schopností a možností. A odtiaľ je iba krok k účasti na činnosti komunitného projektu sociálnej ekonomiky. Autori „Mostov z chudoby“ majú na komunitu jasný proaktívny názor: „... je potrebné nahradiť súčasnú

metaforu komunity, ktorá sa prirovnáva k predajnému automatu, metaforou stodoly. Metafora predajného automatu vraví, že členovia komunity sú konzumentmi alebo zákazníkmi, ktorí do automatu hodia niekoľko drobných a očakávajú za to tovar alebo služby v rovnakej hodnote. S takýmto postojom nie je prekvapujúce, že sú ľudia, ktorí v hneve do automatu kopú, lomcujú ním alebo naňho nadávajú. Na druhej strane metafora stavania stodoly hovorí, že každý občan prispieva k stavbe svojou troškou, svojimi špecifickými schopnosťami, zručnosťami a vlohami“ (Payne - De Vol – Smith 2010: 13-14).

2 OD MOSTOV Z CHUDOBY KU SOCIÁLNEJ EKONOMIKE A NAOPAK

V predchádzajúcej kapitole „Mosty z chudoby a Napredovanie“ bol načrtnutý spôsob využitia konceptu „Mosty z chudoby“ v prospech aktivít, ktoré môžu byť súčasťou sociálnej ekonomiky. Predchádzajúca kapitola popísala postup smerom od „Mostov z chudoby“ cez komunitné aktivity ku sociálnej ekonomike. Myšlienkou tejto druhej kapitoly je opačný postup smerom od sociálnej ekonomiky ku konceptu „Mostov z chudoby“.

Zopakujme si základné charakteristiky sociálnej ekonomiky, jej hlavnú náplň na Slovensku a jej prepojenie s komunitnými aktivitami.

Európska výskumná sieť EMES, založená v roku 1996 na preskúmanie nárastu sociálnych podnikov v Európe bližšie popisuje ekonomické a sociálne kritéria sociálnej ekonomiky a ich prepojenie (EMES podľa Lubelcová 2012: 93-95):

„Ekonomické kritériá:

1. Ide o sústavnú činnosť založenú na produkcii a predaji tovarov a služieb (podnikanie). Sociálne podniky na rozdiel od tradičných neziskových organizácií, ktoré môžu byť svojou činnosťou zamerané na obhajobu skupinových záujmov a financované na základe redistribučných mechanizmov, priamo realizujú produkciu tovarov a ponuku služieb na predaj, a to ako svoju sústavnú, kontinuálnu činnosť.

2. Vysoký stupeň autonómnosti.

Sociálne podniky sú spravidla vytvárané skupinou ľudí na základe autonómneho podnikateľského plánu a sú riadené týmito ľuďmi. Môžu byť čiastočne podporované z verejných a súkromných zdrojov, avšak ich pozícia, manažment a rozhodovanie je nezávislé od verejného a súkromného sektora.

3. Znášanie ekonomického rizika. Aj sociálne podniky ako podnikateľské subjekty sú vystavené riziku konkurencieschopnosti na trhu tovarov a služieb, ktoré produkujú. Hoci môže ísť o aktivity čiastočne podporované z verejných zdrojov, finančná udržateľnosť sociálneho podniku závisí od výkonu pracovníkov a ich úsilia o zabezpečenie primeraných zdrojov.

4. Kombinácia platenej a neplatenej práce.

Sociálne podniky môžu kombinovať finančné a nefinančné zdroje, dobrovoľnícku prácu a platených zamestnancov.

Sociálne kritériá:

1. Explicitný sociálny cieľ (na pomoc a podporu komunity).

Základným cieľom sociálneho podniku je napĺňanie jeho sociálnej misie – slúžiť lokálnej komunite alebo špecifickej skupine občanov. Sociálny podnik využíva podnikanie ako nástroj na podporu sociálnych cieľov, jeho hlavným záujmom je rozvíjať a podporovať zmysel pre sociálnu zodpovednosť na lokálnej úrovni.

2. Činnosť sociálneho podniku vychádza z občianskej iniciatívy.

Sociálne podniky sú spravidla výsledkom kolektívnej dynamiky zapájania občanov alebo príslušníkov skupiny, ktorí majú spoločný cieľ alebo potrebu vstúpiť do komunity. Táto kolektívna dimenzia sa môže realizovať rôznymi formami, dôležité je individuálne alebo skupinové vodcovstvo, ktoré ale nesmie byť zneužívané pre úzky skupinový záujem, ale pre potreby zapojenia jednotlivcov a skupín do širšieho spoločenstva.

3. Rozhodovacie právomoci nie sú odvodené od vlastníctva kapitálu.

Platí všeobecné pravidlo „jeden člen, jeden hlas“, to znamená rovnosť pozície všetkých členov v procese prijímania rozhodnutí, nezávisle najmä od podielu vkladov (finančných či iných foriem zdrojov) jednotlivých členov. Rozhodovacie právomoci vo všeobecnosti majú všetci zainteresovaní aktéri (stakeholders).

4. Participatívna povaha riadenia sociálneho podniku.

Významnou charakteristikou sociálnych podnikov je povaha riadenia. Je založená na participatívnom riadení, do procesov prijímania rozhodnutí sú zapojené všetky zúčastnené strany (stakeholders) vrátane participácie používateľov alebo zákazníkov produkovaných tovarov alebo služieb. V mnohých prípadoch je hlavným cieľom sociálneho podniku rozvíjať demokraciu na lokálnej úrovni prostredníctvom ekonomickej aktivity.

5. Obmedzená redistribúcia zisku.

Medzi sociálne podniky patria organizácie bez prerozdeľovania príjmov získaných svojou činnosťou, ako aj organizácie (napr. družstvá), ktoré do určitej miery môžu prerozdeľovať zisk, ale v zásade je pre sociálne podniky charakteristické obmedzené rozdeľovanie zisku medzi akcionárov alebo zamestnancov a povinnosť reinvestovať zisk (resp. jeho podstatnú časť) do sociálnych cieľov podniku.“

Spomenuté sociálne kritéria poukazujú na prepojenosť sociálnej ekonomiky na potreby komunity, v ktorej sú realizované aktivity sociálnej ekonomiky. Túto prepojenosť zvyrazňuje T. Blundel z organizácie PAVO (Powys association of voluntary organizations) z Walesu (Blundel 2007). Vo svojich tréningových kurzoch o sociálnej ekonomike charakterizuje „päť základných charakteristík sociálneho podniku:

1. je to podnikateľský subjekt ako každý iný, ktorý sa orientuje na predaj výrobkov, poskytovanie služieb a uskutočňovanie tréningov, kurzov a školení,
2. má sociálne ciele, napr. podpora zamestnanosti, zvyšovanie pracovných zručností a odborností, poskytovanie služieb pre miestnu komunitu,
3. je nezávislou organizáciou, ktorá prijíma vlastné rozhodnutia a nie je kontrolovaná a riadená ani samosprávou ani štátnymi inštitúciami,
4. členovia miestnej komunity sú zamestnancami a majú účasť na rozhodovaní a riadení,
5. zisk je prerozdelený späť do sociálneho podniku alebo pre potreby miestnej komunity“.

Sociálny podnik je natoľko sociálnym podnikom nakoľko plní uvedených päť hlavných charakteristík pre podnikanie, sociálne ciele, nezávislosť, participáciu a reinvestovanie zisku. Päť charakteristík T. Blundela korešponduje s deviatimi kritériami EMES-u.

Podkladová štúdia UNDP správne vystihuje oblasti uplatnenia sociálnej ekonomiky na Slovensku (UNDP 2012): „Slovenským špecifikom sociálnej ekonomiky je skutočnosť, že jej miestni aktéri sa v rozhodujúcej miere zameriavajú na otázky riešenia zamestnanosti, sociálneho vylúčenia osôb či marginalizáciu celých komunit, a pokračujúcu integráciu osôb so zdravotným znevýhodnením. Súvisí to zrejme so sociálnou situáciou na Slovensku, pre ktorú je príznačná trvalá úroveň relatívne vysokej miery nezamestnanosti (najmä

dlhodobej), ktorá je navyše významne regionálne a lokálne koncentrovaná. Za potenciálne dopady aktivít sociálnej ekonomiky v podmienkach Slovenska tak možno pokladať prevažne rozvoj zamestnanosti, rozvoj sociálnych služieb, posilňovanie sociálnej inklúzie a sociálnej pomoci odkázaným“.

Sociálny podnik, ako aj samotná sociálna ekonomika vzniká a funguje v určitej komunite a preto ich výsledky musia slúžiť tejto komunite tak, aby posilnili jej udržateľnosť. V opačnom prípade by boli samoúčelné. Sociálny podnik a sociálnu ekonomiku nemožno oddeliť od komunitnej práce a komunitného rozvoja. Vyššie popísané charakteristiky sociálnej ekonomiky, jej ťažiskové úlohy uplatnenia na Slovensku a prepojenie sociálnej ekonomiky na pro-komunitné aktivity nám priblížili sociálnu ekonomiku ku konceptu „Mosty z chudoby“ z druhej strany, t.j. v smere od sociálnej ekonomiky ku „Mostom z chudoby“.

Ak má sociálna ekonomika pomáhať pri riešení zamestnanosti, sociálnom začleňovaní a integrácii marginalizovaných skupín, tak úspešná bude vtedy, ak jej klienti, pracovníci, spolupracovníci a partneri na lokálnej a komunitnej úrovni budú primerane motivovaní, pripravení a vedomí si spoločnej veci a svojho poslania na „stavbe stodoly“, ako túto metaforu komunity popisujú autori „Mostov z chudoby“ v závere prvej kapitoly. Úlohou pre „Mosty z chudoby“ napríklad prostredníctvom aplikovaného modulu „Napredovanie“ je pripraviť, motivovať a sprevádzať členov komunity na aktivitách sociálnej ekonomiky v prospech komunity a jej členov.

ZÁVER

Bližšia analýza konceptu „Mosty z chudoby“ a charakteristík sociálnej ekonomiky na Slovensku nám ukazuje na ich vzájomne prospešné súvislosti. „Mosty z chudoby“ môžu napomôcť lepšie porozumieť vlastnostiam chudoby a správaniu ľudí nachádzajúcich sa v chudobe, čo je veľmi prospešné pre prípravu podnikateľských aktivít a cieľov sociálnej ekonomiky v prostredí príslušnej komunity. „Mosty z chudoby“ zároveň môžu pripraviť členov komunity k ich dobrovoľnému záujmu o aktivity sociálnej ekonomiky. Sociálna ekonomika môže byť vhodnou a prospešnou alternatívou pre absolventov rôznych modulov „Mostov z chudoby“ (napr. programu „Napredovanie“) pri hľadaní ich ďalšieho zmysluplného uplatnenia. „Mosty z chudoby“, ako aj sociálna ekonomika, sú zaujímavou ponukou pre aktérov komunitného rozvoja a riešiteľov sociálnych a ekonomických problémov lokálneho charakteru. „Mosty z chudoby“ a sociálna ekonomika sú vhodnou ponukou pre mimovládne organizácie rôzneho druhu, neformálne komunitné organizácie a orgány lokálnych samospráv. Pri vzájomnom prepojení a podpore môžu byť „Mosty z chudoby“ a sociálna ekonomika zaujímavou príležitosťou pre aktívnych ľudí, ktorým záleží na podpore zdravých komunít.

Použitá literatúra

1. BLUNDEL, T., 2007: *Trainers guides to social enterprise start up*, interný materiál autora
2. DEVOL, P., 2010/1. *Napredovanie vo svete, ktorý sotva prežíva*. Košice: Equilibria, s.r.o. ISBN 978-1-934583-48-7
3. DEVOL, P., 2010/2. *Bridges to Sustainable Communities*. Highlands, TX: aha! Process, Inc. ISBN: 978-1-934583-38-8
4. LUBELCOVÁ, G., 2012: *Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká*. In: *Sociológia*, 44, č. 1, s. 83-108.

5. PAYNE, R., DEVOL, P., SMITH, T., 2010. *Mosty z chudoby*. Košice: Equilibria, s.r.o. ISBN 978-80-89284-53-5
6. *UNDP 2012: Podkladová štúdia, interný materiál UNDP*

Kontaktné údaje

Miroslav POLLÁK, Mgr., RNDr.

Ústav rómskych štúdií

Prešovská univerzita v Prešove

Ul. 17. novembra č.1

080 01 Prešov

E-mail: miropollak123@gmail.com